ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Greek Political Science Review

Vol 33 (2009)

Special issue

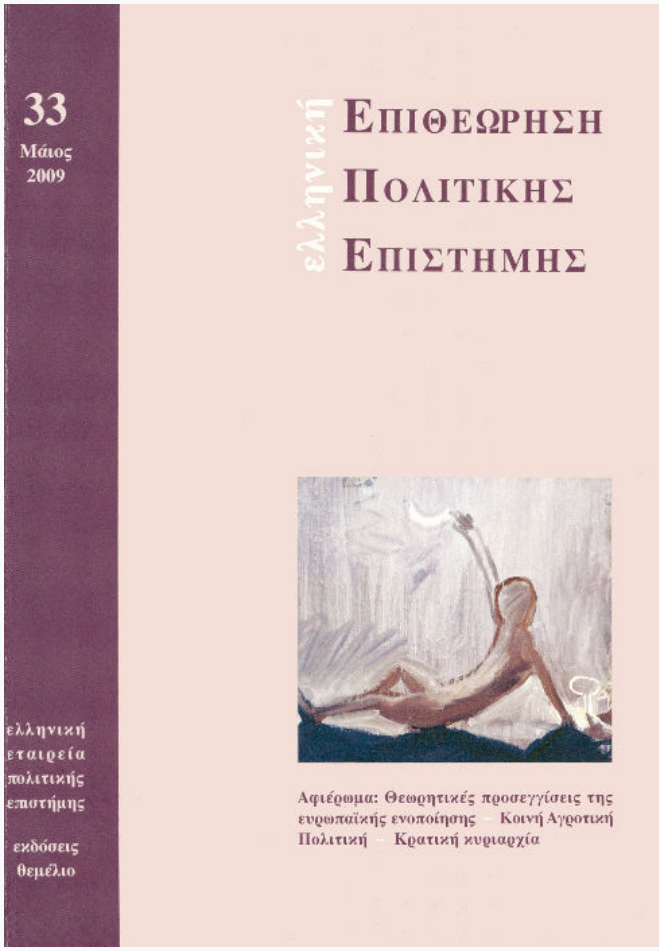

Theoretical pluralism and methodological convergence in the political studies of European integration

Πάνος Καζάκος

doi: 10.12681/hpsa.14471

Copyright © 2017, Πάνος Καζάκος

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Καζάκος Π. (2017). Theoretical pluralism and methodological convergence in the political studies of European integration. *Greek Political Science Review*, *33*, 7–29. https://doi.org/10.12681/hpsa.14471

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 21/01/2026 09:49:41

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, τχ. 33, ΜΑΪΟΣ 2009, σ. 7-29

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Πάνος Καζάκος[*]

Το άρθρο αυτό επισκοπεί την εξέλιξη της έρευνας της ευρωπαϊκής ενοποίησης στην πολιτική επιστήμη. Υποστηρίζεται, πρώτον, ότι αναπτύχθηκαν διαφορετικές «θεωρητικές οπτικές» ή «προσεγγίσεις», μερικές από τις οποίες είναι δάνεια από γειτονικές επιστήμες όπως, λόγου χάρη, η δημόσια επιλογή και ο κοινοτρουκτιβισμός. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις επιτρέπουν να απαντηθεί ένα ευρύ φάσμα ερωτημάτων σχετικά με τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ υπερεθνικών θεσμών και εθνικών αρχών, τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στα όργανα της Ε.Ε., τους συσχετισμούς δύναμης κ.λπ. Ο θεωρητικός πλουραλισμός της πολιτικής επιστήμης διαφέρει από την κατάσταση που επικρατεί στην οικονομική έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπου κυριαρχεί η νεοκλασική προσέγγιση. Από την άλλη πλευρά, κατά δεύτερον, διαπιστώνουμε σύγκλιση σε ζητήματα μεθόδου! Τη γενική κατεύθυνση χαρακτηρίζει, από μεθοδολογική σκοπιά, η κατασκευή υποδειγμάτων μέσω των οποίων «παράγονται» εμπειρικά ελέγξιμες υποθέσεις ή απλά η απευθείας πρόταση υποθέσεων για εμπειρικό έλεγχο. Η τάση αυτή συνδέεται με μιαν άλλη, την ενσωμάτωση της (πολιτικής) έρευνας της ευρωπαϊκής ενοποίησης στο ευρύτερο πλαίσιο της πολιτικής επιστήμης.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κείμενο που ακολουθεί επισκοπεί την εξέλιξη της *πολιτικής* θεωρίας για την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Όπως υπέδειξε επανειλημμένα ο Simon Hix, η Ε.Ε. μπορεί να μη είναι ένα κράτος με τη μαρξιστική ή τη βεμπεριανή έννοια αλλά, αν και με αρκετές ιδιαιτερότητες, κατέχει χαρακτηριστικά ενός πολιτικού συστήματος: τυπικούς κανόνες («σύνταγμα») για τις διαδικασίες λήψης συλλογικών αποφάσεων, τρεις εξουσίες (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική), ομοιάζει ολοένα και περισσότερο με ένα σύστημα δύο βουλών κ.λπ. Επί-

* Ο Πάνος Καζάκος είναι Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

σης, στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσεται ο πολιτικός ανταγωνισμός και συνάπτονται συμμαχίες, αναδιανέμονται πόροι μέσω των διαρθρωτικών ταμείων, ομάδες πίεσης προσπαθούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις... Πρόκειται για «παραδοσιακές» πολιτικές διεργασίες. Κατά συνέπεια, για να κατανοήσουμε πώς η Ε.Ε. λειτουργεί και πώς θα μπορούσε να λειτουργεί καλύτερα μπορούμε άνετα να αντλήσουμε ιδέες, μεθόδους και εμπειρικά ενδιαφέροντα από τη μελέτη της πολιτικής και του κράτους σε υπάρχοντα πολιτικά συστήματα.[1] Αυτό πράγματι συνέβη με αποτέλεσμα *η πολιτική ανάλυση του ευρωπαϊκής ενοποίησης να υπερβεί την αρχική αυτο-απομόνωσή της*.[2] Όπως έχει υποδειχθεί, ένα χαρακτηριστικό πολλών ευρωπαϊκών ερευνών της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν η εσωστρέφειά τους, η τάση δηλαδή να ασχολούνται μόνο με την ευρωπαϊκή ενοποίηση λόγω των ιδιαίτερων εγγενών χαρακτηριστικών της, να μην εντάσσονται στο ευρύτερο πεδίο της πολιτική επιστήμης και να μην εφαρμόζουν τις θεωρίες τους σε άλλες περιπτώσεις εκτός Ευρώπης.[3]

Από την άλλη μεριά, η πολιτική διερεύνηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν δίστασε να αντλήσει από διαφορετικές επιστημονικές πειθαρχίες ιδέες, πρότυπα και εργαλεία ανάλυσης. Τυπικά ίσως παραδείγματα είναι η δημόσια επιλογή [public choice] και η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής [constructivism]. Συνεπώς, ό,τι σήμερα αποκαλείται πολιτική θεωρία της ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι μια μεγάλη ομπρέλα διαφορετικών προσεγγίσεων και μεθόδων.

Το παρόν κείμενο εστιάζει τόσο στις συγκεκριμένες υποθέσεις και θεωρητικές οπτικές ή προσεγγίσεις που προτάθηκαν για συζήτηση όσο και στους τρόπους με τους οποίους μελετάται το φαινόμενο της ενοποίησης –στη μέθοδο, λοιπόν.

1. Βλ. S. Hix, «The study of the European Union II: The "new governance" agenda and its rival», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 5, τχ. 1, Μάρτιος 1998, σ. 38-65, σ. 55.

2. Κατά χαρακτηριστικό τρόπο, μερικοί ακαδημαϊκοί ονόμασαν την έρευνα που έχει ως αντικείμενο την Ευρώπη Europawissenschaft! Εν τούτοις θεωρούσαν ότι το μέλλον της ιδιαίτερης αυτής επιστήμης είναι η διεπιστημονικότητα. Βλ. T. Beichelt, «Europa-Studien in der Politikissenschaft: Was sollen, was koenen sie leisten?», *Integration*, Βόννη, Μάρτιος 2006, σ. 213-218, σ. 217.

3. A. Verdun, «An American-European divide in European integration studies: bridging the gap with international political economy», στο E. Jones - A. Verdun, *The Political Economy of European Integration. Theory and Analysis*, Routledge, Λονδίνο και N. Υόρκη 2005, σ. 22. Μάλιστα η Verdun υποστηρίζει ότι ο αμερικανικός τρόπος προσέγγισης της ευρωπαϊκής ενοποίησης έτεινε προς το ακριβώς αντίθετο, να βλέπει ό,τι συνέβαινε στην Ευρώπη ως μέρος ευρύτερων φαινομένων!

Ας σημειωθεί εδώ ότι με τον όρο *οπτικές ή προσεγγίσεις* (παλαιότερα θα λέγαμε σχολές σκέψης) δεν εννοούμε συγκεκριμένες υποθέσεις και θεωρίες, αλλά μάλλον «τρόπους με τους οποίους βλέπουμε τα πράγματα». Πρόκειται για μεγάλες κατασκευές που «δομούν» την περαιτέρω έρευνα, υποδεικνύουν τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν και τα δεδομένα που έχουν σημασία για τα επιχειρήματα, τους παράγοντες («μεταβλητές») που πρέπει να προσέξουμε.[4] Μπορεί αρχικά να μην περιλαμβάνουν ποσοτικές διερευνήσεις, αλλά το έλλειμμα αυτό καλύπτεται από τις έρευνες που τελικά οι ίδιες ενθαρρύνουν ή προκαλούν, όπως φέρ' ειπείν συνέβη με τις θεωρητικές προσεγγίσεις του νεολειτουργισμού και της δημόσιας επιλογής. Στις προσεγγίσεις κατατάσσονται μερικοί από τους μεγάλους «-ισμούς» του παρελθόντος.

Τόσο οι ευρύχωρες προσεγγίσεις ή οπτικές όσο και οι συνήθεις ειδικότερες υποθέσεις εντάσσονται, γενικά, στην εμπειρική-αναλυτική παράδοση. Αλλά, όπως ήδη μας υπέδειξε ο Αριστοτέλης, υπάρχει και η ηθική η οποία δεν είναι θετική επιστήμη αλλά συστατικό στοιχείο της σκέψης που στηρίζεται στην επαγωγή και στην πείρα.[5] Η ενασχόληση με το δέον («το αγαθόν») ανανεώθηκε έκτοτε με διάφορους τρόπους και αντικατοπτρίζεται σήμερα σε μερικά από τα γνωστότερα έργα πολιτικής και κοινωνικής φιλοσοφίας. Η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από τις αρχές πάνω στις οποίες *θα έπρεπε* να οικοδομούνται η κοινωνία, η οικονομία, η πολιτεία. Αυτή την *κανονιστική* σκέψη συναντούμε και στη μελέτη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπου ανταγωνίζονται διάφορα σχέδια για ένα καλύτερο μέλλον σύμφωνα με κριτήρια δικαιοσύνης, δημοκρατικότητας, ελευθερίας.[6]

4. Οι «θεωρητικές προσεγγίσεις» [approaches] και «οπτικές» [perspectives] παράγουν επίσης μια κοινή γλώσσα (θεωρητικές έννοιες) ή πλαίσιο επικοινωνίας για τους επιστήμονες που τις υιοθετούν το οποίο τους προσανατολίζει στη δουλειά τους. Βλ., ανάμεσα σε άλλα, Ch. Pentland, *International Theory and European Integration*, Faber, Λονδίνο 1973, σ. 16-19.

5. Αριστοτέλης *Ηθικά Νικομάχεια*, μτφρ. Κ. Ζάμπα, εκδ. Φέξη, χ.χ. τόμ. Α, κεφ. Ζ.

6. Βλ., ενδεικτικά, ανάμεσα σε πολλά άλλα, τη συζήτηση για τον (νεο)ρεπουμπλικανισμό στο R. Bellamy - D. Castiglione, «Democracy, sovereignty and the constitution of the European Union: The republican alternative to liberalism», στο Z. Bankowski - A. Scott (επιμ.), *The European Union and its Order*, Blackwell, Λονδίνο 2000.

2. ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

α. Η γενική εικόνα

Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της εξέλιξης της πολιτικής θεωρίας ήταν ότι συνοδεύθηκε από πολλαπλασιασμό των προσεγγίσεων μερικές από τις οποίες πηγάζουν, όπως σημειώσαμε, από γειτονικές πειθαρχίες. Οι σχετικές έρευνες ακολουθούν τις διαφορετικές προσεγγίσεις:[7]

- Ο νεολειτουργισμός, κατέχει ιδιαίτερη θέση στη μελέτη της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Εξετάζει την επίδραση αρχικών ρυθμίσεων και υπερεθνικών θεσμών στην ίδια την εξέλιξη της Ε.Ε. και οικοδομεί πάνω σε μια λογική που έχει ως κεντρικούς άξονες την υποκείμενη πολιτική κουλτούρα (αξίες και πολιτικούς θεσμούς), την οικονομική δομή (εξωστρεφείς μικτές οικονομίες της αγοράς) με τις αλληλεξαρτήσεις που αυτή παράγει και τους αρχικούς υπερεθνικούς θεσμούς! Αναδεικνύει επίσης τον ρόλο του μηχανισμού spillover στην πολιτική ολοκλήρωση.[8]
- Η δημόσια επιλογή έχει ως αφετηριακή παραδοχή την ορθολογικότητα των παικτών σε διαφορετικά θεσμικά περιβάλλοντα και σε διεργασίες «παιγνίου».[9] Σημαντική είναι η συνεισφορά του Γ. Τσεμπελή στην εφαρμογή της σε ευρωπαϊκές διεργασίες.[10]

7. Για μια συνολική αν και συμπυκνωμένη επισκόπηση των θεωριών χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στη μέθοδο, βλ. μεταξύ άλλων, B. Rosamond, *Theories of European Integration*, MacMillan, Λονδίνο 2000 [ελλ. μτφρ., Μεταίχμιο 2006]. Βλ. επίσης επιλογή από τις σπουδαιότερες συνεισφορές στην πολιτική θεωρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο M. O'Neill (επιμ.), *The Politics of European Integration*, Routledge, Λονδίνο 1996. Για τις οικονομικές θεωρίες της ολοκλήρωσης, βλ. M.J. Artis - N. Lee, *The Economics of the European Union, Policy Analysis*, 2η έκδοση, Oxford University Press, Οξφόρδη 1997.

8. Βλ. τυπική εφαρμογή του μηχανισμού spillover στο K. Weyerrstrass - J. Jaenicke κ.ά., «Economic spillover and policy coordination in the euro area», European Commission, *Economic Papers* No 246, Μάρτιος 2006.

9. Βλ. R. Vaubel, «The public choice analysis of European integration. A survey», *European Journal of Political Economy*, τόμ. 10, αρ. 1, 1994, σ. 227-249. Επίσης, L. Hooghe, *The European Commission and the Integration of Europe, Images of Governance*, Cambridge University Press, Cambridge 2001. Η ανάλυση στο έργο τούτο αναδεικνύει ενδιαφέροντα μεθοδολογικά προβλήματα που συνδέονται με την επιλογή ανάμεσα σε διαφορετικές εκδοχές της ορθολογικότητας («thick» ή «thin» rationality).

10. Βλ., ενδεικτικά, G. Garrett - G. Tsebelis, «An institutionalist critique of intergovernmentalism», *International Organization*, τόμ. 50, αρ. 2, 1996. Βλ., όμως, και το βασικό έργο Γ. Τσεμπελής, *Εμφωλευμένα παίγνια*, μτφρ. Π. Νάνος, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2004 (ο τίτλος στο πρωτότυπο: *Nested Games*). Για μια βατή εισαγωγή στη δημόσια επιλογή, βλ. Σ. Αλε-

- Ο κονστρουκτιβισμός αντλεί από την κοινωνική ψυχολογία και τα πειράματά της και εξετάζει τη δυναμική που γεννούν η συνάντηση και θεσμισμένη συνεργασία εθνικών αντιπροσώπων στα διάφορα όργανα (Επιτροπή, Συμβούλια υπουργών κ.ά.) όπου «κατασκευάζεται» συλλογικά ο κόσμος.[11]
- Ο νεοθεσμισμός[12] εκκινεί από την παραδοχή ότι «οι θεσμοί μετρούν» με την έννοια ότι το αποτέλεσμα πολιτικών διεργασιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους θεσμούς εντός των οποίων εκτυλίσσονται, π.χ. από τους κανόνες λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε., και αναδεικνύει τη σημασία των ιστορικών διαδρομών.[13]
- Ο ομοσπονδισμός και η «πολυεπίπεδη διακυβέρνηση»[14] παρέχουν ένα ι-

---

ξανδρόπουλος, «Η οικονομική λογική της συλλογικής δράσης. Μεταθθικά επιχειρήματα σε έναν μη ηθικό κόσμο», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 7, Μάρτιος 1996, σ. 82-123.

11. Σε αυτόν αφιερώθηκε ειδικό τεύχος του *Journal of European Public Policy*. Οι επιμελητές έγραψαν και την εισαγωγή. Βλ., ειδικά, Th. Christiansen - E.J. Knud - W. Antje, «The social construction of Europe», *Journal of European Public Policy*, τχ. 6, 1999, σ. 528-544. Οι έννοιες-κλειδιά είναι «κοινωνικοποίηση», «κοινωνική μάθηση», «στοχασμός», «κοινωνική διάδραση» [social interaction], «ομαδική ταυτότητα» –συλλογικές διεργασίες, δηλαδή, στις οποίες άτομα επικοινωνούν και αλλάζουν προτιμήσεις. Βλ. επίσης J.T. Checkel, «Building new identities? Debating fundamental rights in European institutions», *Working Paper 00/12*, Arena/Universitetet i Oslo, Όσλο 2000.

12. Οι αναλύσεις θεσμών δεν ακολουθούν ενιαίο πρόγραμμα με την έννοια ότι δεν εξετάζουν τις ίδιες «μεταβλητές», δεν θέτουν τα ίδια ερωτήματα ούτε, τέλος, υιοθετούν την ίδια μέθοδο. Προσπαθώντας να βάλουν κάποια τάξη στην ποικιλία των οπτικών οι Hall και Taylor πρότειναν την ταξινόμησή τους σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (-ισμούς) του «νέου θεσμισμού» στις οποίες έδωσαν τις ονομασίες: «ιστορικός θεσμισμός», «κοινωνιολογικός θεσμισμός» και «θεσμισμός της δημόσιας επιλογής». Βλ. P. Hall - R. Taylor, «Political science and the three new institutionalisms», *Political Studies*, τόμ. 44, τχ. 4, 1996, σ. 936-957.

13. Για μια εφαρμογή, βλ. P. Pierson, «The path to European integration: A historical-institutionalist analysis», στο W. Sandholz - A. Stone Sweet (επιμ.), *European Integration and Supranational Governance*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1998, σ. 27-58. Ο ίδιος τόμος περιλαμβάνει και άλλα κείμενα στο ίδιο πνεύμα. Με κάποια προσπάθεια θα μπορούσαμε να εντάξουμε στο πρόγραμμα του ιστορικού θεσμισμού την ιστορική ανάλυση του A. Milward, *The European Rescue of the Nation-State*, Routledge, Λονδίνο 1992.

14. Για τον πρώτο, βλ. ανάμεσα σε πολλά άλλα, K. Nicolaidis - R. Howse, *The Federal Vision, Legitimacy and Levels of Governance in the United States and Europe*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2001. Για την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, βλ. M. Jachtenfuchs - B. Kohler-Koch, *Europaeische Integration*, Leske-Budrich, Opladen 2003, και για μια εφαρμογή της, E. Kirchner, «The challenge of European Union security governance», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 44, αρ. 5, 2006, σ. 947-968.

διαίτερο φακό για να εξετάσουμε την κατανομή των εξουσιών ανάμεσα σε ευρωπαϊκούς θεσμούς, εθνικές κυβερνήσεις και περιφερειακές αρχές.[15]

- Η κριτική σχολή[16] κ.ά.

Καμιά από τις προσεγγίσεις αυτές δεν μπορεί να διεκδικήσει ένα είδος εξηγητικού μονοπωλίου. Γενικά, η συνολική θεωρητική εξέλιξη στην έρευνα του ευρωπαϊκού φαινομένου εμφανίζει χαρακτηριστικά που συναντούμε σχεδόν παντού στις κοινωνικές επιστήμες: παλαιότερες προσεγγίσεις ανακτούν έδαφος αν και προσαρμόζονται στα δεδομένα που στο μεταξύ συσσωρεύθηκαν, ενώ εμφανίζονται νέες προσεγγίσεις που καθοδηγούν την έρευνα και, συχνά, συνδυάζονται στην πράξη.

Σύμφωνα με μιαν αποτίμηση οι προσεγγίσεις (καμιά φορά: «μεγάλες θεωρίες») που παρήγαγαν στο παρελθόν οι κοινωνικές επιστήμες ήταν συχνά «κάστρα στην άμμο»:[17] εμφάνιζαν μεθοδολογικές ανεπάρκειες, είχαν επισφαλή εμπειρική θεμελίωση κ.λπ. με αποτέλεσμα η πραγματικότητα να διαψεύδει τις προβλέψεις τους.

Βέβαια, και η ευρωπαϊκή έρευνα εμφανίζει τέτοια μεθοδολογικά ελλείμματα. Προσφεύγει συχνά σε υποθέσεις που δεν έχουν ελεγχθεί εμπειρικά ή δεν είναι δυνατόν να ελεγχθούν εμπειρικά. Τέτοια ελλείμματα οφείλονται όμως εν μέρει στην ιδιαιτερότητα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και στη διαφορετικότητα των ιστορικών διαδικασιών των ευρωπαϊκών χωρών. Αρχικά, η θεωρία και, ειδικότερα, ο κυρίαρχος τότε νεοφονκτιοναλισμός έδιναν την εντύπωση ότι παρήγαγαν γενικεύσεις από μια απελπιστικά μικρή εμπειρική βάση –την ίδια την ευρωπαϊκή ενοποίηση που ήταν *μία περίπτωση*. Πάντως,

15. D. Benson - A. Jordan, «Understanding task allocation in the European Union: exploring the value of federal theory», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 15, τχ. 1, Ιανουάριος 2008, σ. 78-97, 79. Η ομοσπονδιακή θεωρία ειδικότερα επιτρέπει συγκρίσεις με την ιστορική διαδικασία διαμόρφωσης ομοσπονδιακών κρατών, δηλαδή συνενώσεων, στις οποίες οι συνιστώσες διατηρούν ευρύτατη αυτονομία και ειδικές εξουσίες, ενώ υποβάλλονται στην πειθαρχία «κοινών διαδικασιών λήψης αποφάσεων». Βλ. D.J. Elazar, *Exploring Federalism*, University of Alabama Press, Tuscalona AL., 1987, σ. 12.

16. D.J. Bailey, «Governance or the crisis of governmentality? Applying critical state theory at the European level», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 13, τχ. 1, Ιανουάριος 2006, σ. 16-33.

17. B. Geddes, *Paradigms and Sand Castles. Theory Building and Research Design in Comparative Politics*, The University of Michigan Press, Michigan 2006. Την άποψη ότι μερικές τουλάχιστον «θεωρίες» δεν προσφέρουν τίποτε το ουσιώδες στην εξήγηση και κατανόηση ειδικά της ευρωπαϊκής ενοποίησης διατύπωσε, αναφερόμενος συγκεκριμένα στον Moravscik, ο Π. Κ. Ιωακειμίδης στην ημερίδα που οργάνωσε το Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και πολιτικής (Ε.Ε.ΠΕ) για την εξέλιξη και τα προβλήματα στην έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

ακόμη και τότε, πρόσφεραν κάποια αρχικά πρότυπα «δόμησης» των εμπειριών που επρόκειτο αργότερα να δοκιμασθούν.

Κατά τη γνώμη μου και χωρίς δογματισμούς, η εξέλιξη της ακαδημαϊκής έρευνας της ευρωπαϊκής ενοποίησης απέφερε μια χρήσιμη γενικά συσσώρευση θεωριών, προσεγγίσεων, μεθόδων και δεδομένων. Όπως θα δούμε, κάθε προσέγγιση υπέδειξε διαφορετικούς παράγοντες (ή τους στάθμισε διαφορετικά): τη δυναμική του εθνικού κράτους, τον ρόλο της κινητικότητας των κεφαλαίων σε συνθήκες ελευθερούμενων αγορών, τις εσωτερικές πολιτικές δομές, την οικονομική συγκυρία, τις ιδιαίτερες πεποιθήσεις και παραδόσεις σε κάθε χώρα (την «ιδιοσυγκρασία» της), την επιρροή των υπερεθνικών θεσμών, την ισχύ και τη κατανομή ισχύος στην Ένωση, τις στρατηγικές προκλήσεις, τη διάχυση ιδεών, τη φύση των ανθρώπινων κινήτρων κ.λπ. Πολλά από όσα συμβαίνουν σήμερα στην Ευρώπη δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά από μία και μόνη θεωρητική οπτική. Περισσότερο από άλλοτε, όποιος μελετά το ευρωπαϊκό φαινόμενο πρέπει να το προσεγγίζει από διαφορετικές οπτικές και να χρησιμοποιεί διαφορετικά εργαλεία. Διαφορετικές προσεγγίσεις φωτίζουν με διαφορετικό τρόπο διαφορετικές πτυχές της διαδικασίας ολοκλήρωσης (ή άλλων σύνθετων φαινομένων). Συνεπώς, δεν αλληλοαποκλείονται, όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση κλειστών παραδειγμάτων.

Βεβαίως, δεν παίζουν όλες οι προσεγγίσεις ισοδύναμο ρόλο. Το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για αυτές εναλλάσσεται κατά καιρούς και πολλοί ισχυρίζονται ότι διακρίνουν διάφορες «καμπές» [turns] της έρευνας υπέρ της μίας ή της άλλης.[18] Η μαρξιστική όμως δεν κατάφερε να έχει μια σταθερή θέση στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα. Οι λόγοι είναι πολλοί, αλλά σημαντικό ρόλο έπαιξε και η αδυναμία πολλών αυτόκλητων μαρξιστών που, παραμένοντας σε ένα επίπεδο αφαίρεσης, προστάτευαν τα συμπεράσματά τους από κάθε αναγνωρισμένο κανόνα εμπειρικού ελέγχου των αποφάνσεων. Όμως, η πρόσφατα ανανεούμενη κριτική θεωρία τείνει από τη φύση της σε ποιοτικές μάλλον παρά ποσοτικές αναλύσεις. Έχει ως αφετηρία ορισμένη παραδοχή

18. Για παράδειγμα, μερικοί εντόπισαν πρόσφατα μια στροφή [turn] στην ευρωπαϊκή έρευνα προς την ομοσπονδιακή θεωρία. Βλ. D. Benson - A. Jordan, «Understanding task allocation in the European Union: exploring the value of federal theory», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 15, τχ. 1, Ιανουάριος 2008, σ. 78-97. Άλλοι υποστήριξαν ότι σημειώθηκε αναγέννηση του νεολειτουργισμού στη δεκαετία του 1990. Βλ. J.M. Gabriel, «Die Renaissance des Funktionalismus», *Aussenwirtschaft*, 55ο έτος, τχ. 1, 2000, σ. 121-168. Οι Aspinwall και Schneider διέγνωσαν αντίθετα μια στροφή προς τη θεσμική ανάλυση. Βλ. M. Aspinwall - G. Schneider, «Same menu, separate tables: The institutionalist turn in political science and the study of European integration», *European Journal of Political Research*, τχ. 38, 2000, σ. 1-36.

για τη φύση του κράτους το οποίο θεωρεί, σε συνθήκες καπιταλισμού, μέρος του προβλήματος και όχι πηγή λύσεων![19]

Στην ερευνητική πράξη πολλές έρευνες ακολουθούν τον δρόμο που υποδεικνύει μία προσέγγιση και διερευνούν την εξηγητική ικανότητα των υποθέσεων που παράγονται στο πλαίσιό της για συγκεκριμένα φαινόμενα σε σύγκριση με άλλες. Ο νεοφονκτιοναλισμός εξακολουθεί να παίζει ρόλο στην εξήγηση ειδικότερων πτυχών της ευρωπαϊκής ενοποίησης ιδίως όταν εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες περιοχές πολιτικής. Υποστηρίχθηκε, για παράδειγμα, ότι η νεολειτουργική ιδέα του spillover είναι χρήσιμη σε κάθε προσπάθεια για την εξήγηση της συνεργασίας στην κοινωνική πολιτική και στις πολιτικές αγορών εργασίας.[20] Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα επιλογής μιας οπτικής ή προσέγγισης είναι η διερεύνηση των ορίων της διαδικασίας ολοκλήρωσης και της «συνταγματικής» κρίσης στην Ε.Ε. με την προσφυγή σε ένα πολιτικοοικονομικό μοντέλο που χρησιμοποιεί τις έννοιες της ζήτησης και προσφοράς ολοκλήρωσης [integration demand and supply] κυβερνήσεων και πολιτών.[21] Επίσης, οι Ackrill και Kay[22] προσφεύγουν στην ιστορική-θεσμική προσέγγιση [historical institutionalism] για να εξηγήσουν την εξέλιξη των θεσμών που εμπλέκονται στις διαδικασίες του προϋπολογισμού της Ε.Ε.

Όμως, ένας *εκλεκτικός συνδυασμός* διαφορετικών προσεγγίσεων μπορεί να προσφέρει μια σφαιρικότερη εξήγηση του φαινομένου που διερευνάται –στην περίπτωσή μας, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης συνολικά ή κάποιου θεσμού της ή μιας διαδικασίας της. Πολλές έρευνες ακολουθούν ακριβώς

19. Βλ. D.J. Bailey, «Governance or the crisis of governmentality? Applying critical state theory at the European level», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 13, αρ. 1, Ιανουάριος 2006, σ. 16-33. Βλ., επίσης, παλαιότερο κείμενο του P. Cocks, «Προς μια μαρξιστική θεωρία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», *Επιθεώρηση Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, τχ. 1, 1980, σ. 338-581, και W. Haack, «The selectivity of economic integration theories: A comparison of some traditional and marxist approaches», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 21, αρ. 4, Ιούνιος 1983, σ. 367-387. Στη (νεομαρξιστική ή) κριτική θεωρία του κράτους έχουν συμβάλει οι Νίκος Πουλαντζάς, Bob Jessop, Klaus Offe κ.ά.

20. C.S. Jensen, «Neofunctionalist theories and the development of European social and labour market policy», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 38, αρ. 1, Μάρτιος 2000, σ. 71-92.

21. J.A. Faina - A. Garcia-Lorenzo - J. Lopez-Rodriguez, «European constitutional political economy: Enlargement and the crisis of institutional system», *European Research Studies*, τόμ. V, αρ. 3-4, 2002, σ. 45-58.

22. R. Ackrill - A. Kay, «Historical-institutionalist perspectives on the development of the EU budget system», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 13, τχ. 1, Ιανουάριος 2006, σ. 113-133.

την οδό αυτή. Σε ένα παράδειγμα εκλεκτικισμού, ο David Mckay συνδυάζει ομοσπονδιακή θεωρία, δημόσια επιλογή και συγκριτική πολιτική για να εξετάσει τις προτάσεις για αυστηρότερους κανόνες στο πλαίσιο του ΣΣΑ πριν από την τελευταία αναθεώρησή του το 2005. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει συνοψίζεται ως εξής:[23] οι συστάσεις οικονομολόγων για αυστηρότερη δημοσιονομική πειθαρχία (με συνεπακόλουθο την ενίσχυση του ρόλου των κεντρικών θεσμών της Ένωσης και μάλιστα χωρίς τα σαφή συνταγματικά όρια που τίθενται σε αυτή σε υπαρκτές ομοσπονδίες) έρχονται σε αντίθεση όχι μόνο με γενικότερες τάσεις προς την αντίθετη κατεύθυνση, αλλά και δεν οδηγούν σε πολιτικά βιώσιμες λύσεις. Κατά τη γνώμη του, μια νέα ή τροποποιημένη «συνταγματική» Συνθήκη θα έπρεπε να κατοχυρώνει την πρωτοκαθεδρία των εθνικών κυβερνήσεων σε ζητήματα δημοσιονομικής πολιτικής και συνεπώς να αλλάξει στην περιοχή αυτή πολιτικής την ισορροπία ανάμεσα σε κεντρικούς θεσμούς και εθνικές κυβερνήσεις προς όφελος των τελευταίων. Άλλωστε, η Ε.Ε. δεν εκπληρώνει δύο βασικές προϋποθέσεις για μια πολιτικά βιώσιμη ομοσπονδιακή δομή με ενισχυμένο κέντρο: δεν έχει κατάλληλους τρόπους αντιπροσώπευσης των κρατών στο κέντρο ούτε μία κομματική δομή που να μοιάζει με εκείνη ομοσπονδιακών χωρών. Με τα σημερινά δεδομένα, η ΟΝΕ αποτυγχάνει να δώσει επαρκή κίνητρα ώστε κυβερνήσεις και εθνικές ελίτ να συμμορφώνονται προς τους κανόνες μακροχρόνια. Στην Ε.Ε. –και σε αντίθεση προς συνήθεις ομοσπονδίες–, η ικανότητα των κυβερνήσεων, που στηρίζονται σε εθνικά κόμματα και συνασπισμούς συμφερόντων, να πείσουν τους («εγωιστές» ή «μυωπικούς») ψηφοφόρους ότι πρέπει να κάνουν θυσίες για το γενικό καλό της Ένωσης έχει όρια.

β. Η ιστορία επηρέασε τη θεωρία

Η εξέλιξη της έρευνας που σημαδεύθηκε από τον πολλαπλασιασμό των θεωρητικών προσεγγίσεων επηρεάσθηκε από την ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης *και*, φυσικά, από την εσωτερική δυναμική της επιστήμης.

Η «ιστορία» έδωσε την πρώτη ύλη για τον εμπειρικό έλεγχο θεωριών και το έναυσμα για την παραγωγή ποικίλων άλλων. Ενδεικτικά μόνο σημειώνω ότι στη δεκαετία του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο νεολειτουργισμός αποτέλεσε την επικρατούσα προσέγγιση. Πρόσφερε ένα πλαίσιο

23. D. McKay, «Economic logic or political logic? Economic theory, federal theory and EMU», *Journal of European Public Policy*, τόμ. 12, αρ. 3, Ιούνιος 2005, σ. 528-544.

για την ανάλυση του φαινομένου της ευρωπαϊκής ενοποίησης ως όλου που όχι μόνον υποδείκνυε πιθανές κατευθύνσεις της εμπειρικής έρευνας, αλλά και περιείχε μερικές πολύ συγκεκριμένες υποθέσεις (spillover κ.λπ.). Με τη σειρά τους, οι τελευταίες οδηγούσαν σε συγκεκριμένες προβλέψεις για την εξέλιξη της (τότε) ΕΟΚ. Στη συνέχεια, όμως, ο νεολειτουργισμός θεωρήθηκε αναξιόπιστος καθώς η ευρωπαϊκή ενοποίηση έδειχνε να μη ακολουθεί τον αυτοματισμό που πρόβλεπε η θεωρία, αλλά περιήλθε σε μια περίοδο παρατεταμένης στασιμότητας. Ο νεολειτουργισμός αδυνατούσε να εξηγήσει την κρίση που ξέσπασε το 1966 –για αυτόν ήταν ένας μεγάλος «γρίφος». Είχε τότε έλθει η ώρα για την εναλλακτική προσέγγιση του διακυβερνητισμού που, ούτως ή άλλως, προϋπήρχε ως ρεαλισμός στην έρευνα των διεθνών σχέσεων και άλλων οπτικών. Στη δεκαετία του 1990 ο νεολειτουργισμός ανακάμπτει υπό την επίδραση των εξελίξεων στην Ε.Ε.: αρχικά της συμφωνίας για ένα νέο στάδιο ολοκλήρωσης των αγορών με το πρόγραμμα της εσωτερικής αγοράς (1985) και, στη συνέχεια, με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Μάαστριχτ 1991-92) που άνοιξε τον δρόμο για τη νομισματική ένωση, τη δημιουργία νέων υπερεθνικών θεσμών και τη δημοσιονομική πειθαρχία. Με άλλα λόγια, η ανανέωση της ευρωπαϊκής ενοποίησης έφερε και την αναγέννηση του νεολειτουργισμού.[24] Αυτό δεν σημαίνει ότι άλλες προσεγγίσεις που στο μεταξύ εμφανίσθηκαν αχρηστεύθηκαν μόνιμα ή συγκυριακά! Οι εξελίξεις στην Ε.Ε. μετά το 2000 –Συνθήκη της Νίκαιας (2000), διεύρυνση (2004), η αποτυχία του σχεδίου συνταγματικής συνθήκης (2005), η μεταρρύθμιση του ΣΣΑ (2005)– τροφοδοτούν τη θεωρητική εξέλιξη (και παράγουν τους δικούς τους «γρίφους»).

Ένα παράδειγμα ανάδειξης νέων προσεγγίσεων καθώς η ευρωπαϊκή ενοποίηση προχωρούσε –μερικές φορές με απρόβλεπτο τρόπο– είναι η έννοια της «πολυεπίπεδης διακυβέρνησης». Η εξέλιξη οδήγησε πολλούς αναλυτές να υποστηρίξουν ότι η Ε.Ε. δεν μπορεί να τοποθετηθεί στο συνεχές που σχηματίζεται από τον χαλαρό διακυβερνητισμό ως την τυπική ομοσπονδία (κράτος), ότι οι πραγματικές εξελίξεις επέβαλλαν την επινόηση νέων τρόπων προσέγγισης· μια τέτοια επινόηση ήταν η «πολυεπίπεδη διακυβέρνηση» με την οποία επιδιώχθηκε να κατανοηθούν ζητήματα αβεβαιότητας, δημιουργίας πολλαπλών θεσμικών διαρρυθμίσεων, κατανομής της εξουσίας και πολυπλοκότητας στην Ε.Ε.[25] Συναφώς, οι ομοιότητες της πολυεπίπεδης διακυ-

24. Βλ. J.M. Gabriel, «Die Renaissance des Funktionalismus», *ό.π.*
25. B. Rosamond, *Theories of European Integration*, ό.π., σ. 111.

βέρνησης με ομοσπονδιακές δομές ενδυνάμωσαν το ενδιαφέρον για την ομοσπονδιακή θεωρία.

Ο δεύτερος παράγοντας που επηρέασε την εξέλιξη της θεωρίας είναι, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, η εσωτερική δυναμική της επιστήμης. Στα πρώτα στάδια, η ευρωπαϊκή ενοποίηση γίνεται αντιληπτή ως ένα ιδιαίτερο, sui generis φαινόμενο. Το αποτέλεσμα ήταν να αποκοπεί η έρευνά της από την υπόλοιπη πολιτική επιστήμη. Δεν συνέβη το ίδιο ή, έστω, όχι στον ίδιο βαθμό στην ιστορική, νομική και οικονομική έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης.[26]

Αλλά, καθώς έγιναν βαθμιαία εμφανή τα όρια γενικεύσεων από μια (ιδιαίτερη) περίπτωση, άρχισαν να αναζητούνται ομοιότητες των πολιτικών διαδικασιών και θεσμών που χαρακτήριζαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση με άλλες διαδικασίες και θεσμούς που ήδη αποτελούσαν αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης. Με άλλα λόγια, αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ότι η Ε.Ε. είναι ένα πεδίο στο οποίο οι πολιτικές διαδικασίες έχουν ομοιότητα με τις εθνικές πολιτικές διαδικασίες. Συνεπώς, θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί στην πολιτική επιστήμη, στη νέα πολιτική οικονομία, στην πολιτική ψυχολογία και αλλού θα μπορούσαν να μεταμοσχευθούν τρόπον τινά στο ευρωπαϊκό πεδίο για να εξηγήσουν τις τάσεις, τους θεσμούς και τις πολιτικές διαδικασίες σε αυτό. Εκτός τούτου, η ίδια η ευρωπαϊκή ενοποίηση εμφανίζει ομοιότητες με τις διαδικασίες δημιουργίας εθνικών κρατών. Με τον τρόπο αυτόν η *συγκριτική πολιτική* έκανε την είσοδό της στην έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Το αποτέλεσμα ήταν, όπως σημειώσαμε ήδη, να αντληθούν διάφορα θεωρητικά εργαλεία και εννοιολογικά πλαίσια από τη συγκριτική πολιτική (και από άλλες πειθαρχίες) για την ανάλυση του ευρωπαϊκού φαινομένου και να διευρυνθεί η εμπειρική βάση (για να ξεπερασθεί το πρόβλημα n=1). Τυπικό παράδειγμα είναι η θεώρηση της Ε.Ε. ως ενός «ρυθμιστικού καθεστώτος» συγκρίσιμου με άλλα (G. Majone)[27] και η εξέταση της διαδικασίας ενοποίησης συνολικά ως μιας (μακροχρόνιας) διαδικασίας σχηματισμού ομοσπονδίας.[28]

Τέλος, η «εισαγωγή» στην Ευρώπη νέων θεσμών που έχουν δοκιμασθεί αλλού επιβάλλει συχνά την «εισαγωγή» και του σχετικού θεωρητικού διαλό-

26. Ως προς την οικονομική έρευνα, η αιτία πρέπει να αναζητηθεί στην κυριαρχία ενός παραδείγματος –της νεοκλασικής θεωρίας– που εφαρμόζεται και στην περίπτωση της ευρωπαϊκής οικονομίας.

27. G. Majone, *Dilemmas of European integration: The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2005.

28. M. Burgess, *Federalism and European Union*, Routledge, Λονδίνο 2000.

γου που έχει αναπτυχθεί στην ευρύτερη πολιτική επιστήμη. Για να δείξω την έκταση του φαινομένου παραθέτω ένα ακόμη τυπικό παράδειγμα –την αλλαγή του ρυθμιστικού καθεστώτος, με τις ιδιωτικοποιήσεις τομέων τους οποίους άλλοτε μονοπωλούσε το κράτος, και τη δημιουργία ανεξαρτήτων αρχών για τη ρύθμισή τους στη θέση των εποπτευόντων υπουργείων. Η θεωρητική συζήτηση αφορά ανάμεσα σε άλλα το rational και τις σχέσεις αρχών, πολιτικής (κυβέρνησης) και αγορών (οικονομικών συμφερόντων). Εννοώ εδώ προφανώς την πολιτική-οικονομική θεωρία που εξετάζει τις σχέσεις εντολέα και εντολοδόχου, ζητήματα κινήτρων, ομηρίας [capture] κ.λπ. Έχουν, λόγου χάρη, λιγότερη επιρροή οι εποπτευόμενες επιχειρήσεις όταν η ρύθμιση και εποπτεία τους μεταφέρεται στο ευρωπαϊκό επίπεδο;[29]

Κλείνοντας το θέμα αυτό, επαναλαμβάνω ότι η εξέλιξη της θεωρίας γύρω από την ευρωπαϊκή ενοποίηση οφείλεται σε ερεθίσματα της ιστορίας και στην εγγενή της επιστήμης περιέργεια και τάση να λύνει γρίφους (όπως τους εννοούσε ο Kuhn), δηλαδή να αναζητά λύσεις όταν διαπιστώνει φαινόμενα που δεν εξηγούνται μέσω των παραδεδεγμένων θεωριών ή και έρχονται απλά σε αντίθεση με ό,τι οι θεωρίες αυτές «προβλέπουν».

γ. Από «το όλον» στις επιμέρους διαδικασίες ενοποίησης

Όπως και σε άλλες πειθαρχίες, έτσι και στην έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης πρέπει να διακρίνουμε τις σχεδόν «ολικές» προσεγγίσεις από τις εστιασμένες σε συγκεκριμένες πτυχές. Στην αφετηρία, η τάση ήταν να σχεδιασθούν μεγάλα πλαίσια ανάλυσης μάλλον παρά να διατυπωθούν συγκεκριμένες υποθέσεις με επαρκή εμπειρική βάση.[30] Συναφώς, αντικείμενό τους ήταν το φαινόμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης *ως όλον*, επιχειρούσαν δηλαδή να συλλάβουν τη ενοποίηση ως συνολική διαδικασία. Η γοητεία του θέματος προέκυπτε από τη μοναδικότητά του, καθώς αποτελούσε μια θεσμική καινοτομία στις διεθνείς σχέσεις. Ήταν συνεπώς φυσικό να τεθεί το ερώτημα τι ακριβώς ξεχώριζε την (τότε) ΕΟΚ από άλλες μορφές διεθνούς οργάνωσης, ποιες ήταν οι προϋποτιθέμενες συνθήκες και οι κινητήριες δυνάμεις της ενοποίησης και ποιος ήταν ο τελικός σκοπός της. Ο νεοφονκτιοναλισμός αποτε-

29. Βλ. σχετικά το κλασικό πλέον έργο του S. Hix, *The Political System of the European Union*, MacMillan, Λονδίνο 1999.

30. Βλ. N. Nugent, *Πολιτική και διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, μτφρ. Ι. Τσολακίδου - Α. Τριανταφύλλου, Σαββάλας, Αθήνα 2003, σ. 632 κ.ε. Ο Nugent και άλλοι χρησιμοποιούν τον όρο θεωρίες μεγάλης εμβέλειας ή μεγάλη θεωρία [grand theory].

λούσε ένα τέτοιο μεγαλοπρεπές σχέδιο. Το ίδιο και ο διακυβερνητισμός με τις βάσεις του στη ρεαλιστική θεωρία των διεθνών σχέσεων. Μια τελευταία πρόταση μεγάλης κλίμακας έκανε το 1995 ο Moravscic με τον οποίο έκλεισε (προσωρινά;) η εποχή των μεγάλων «-ισμών».[31]

Βαθμιαία η έρευνα στράφηκε από την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως όλον προς τις επιμέρους διαδικασίες που την προκαλούσαν ή τη χαρακτήριζαν. Τέτοιες διαδικασίες είναι η υπερχείλιση [spillover], η κατανομή των εξουσιών σε συγκεκριμένες περιοχές πολιτικής ανάμεσα σε κεντρικούς θεσμούς και εθνικές αρχές, η προσαρμογή εθνικών πολιτικών στα νέα δεδομένα της ευρωπαϊκής ενοποίησης –που συζητήθηκε υπό τον τίτλο εξευρωπαϊσμός [Europeanization]–, οι ισορροπίες μεταξύ των ίδιων των κεντρικών θεσμών, η εξέλιξη συγκεκριμένων πολιτικών της Ε.Ε. (κοινωνική πολιτική, πολιτική περιβάλλοντος, νομισματική πολιτική) κ.λπ. Για την ανάλυση επιλέγεται, όπως σημειώσαμε, μια θεωρητική προσέγγιση ή ένας συνδυασμός τους. Έγινε, επίσης, σύντομα φανερό ότι κανένα από τα μεγάλα αρχικά πλαίσια ανάλυσης (προσεγγίσεις) δεν επαρκούσε για να εξηγήσει όλες τις επιμέρους διαδικασίες και να οδηγήσει, σε σχέση με αυτές, σε εμπειρικά ελέγξιμες ή έγκυρες υποθέσεις.

Μια τέτοια επιμέρους διαδικασία είναι ο μακροοικονομικός συντονισμός στην Ε.Ε. που εκτείνεται σε δημοσιονομική, νομισματική και συναλλαγματική πολιτική και εμπλέκει όχι μόνον τις κυβερνήσεις αλλά και τους κοινωνικούς εταίρους. Από θεσμική σκοπιά, ο συντονισμός πραγματοποιείται στις τακτικές συνεδριάσεις του Συμβουλίου υπουργών (ιδίως του Ecofin), της Επιτροπής και άλλων οργάνων. Περιλαμβάνει ανάμεσα σε άλλα την επεξεργασία γενικών κατευθύνσεων οικονομικής πολιτικής και την αμοιβαία εποπτεία. Η έρευνα επιχειρεί να εξηγήσει ό,τι συμβαίνει στους θεσμούς προτείνοντας υποθέσεις για τη σύγκλιση απόψεων στα όργανα της Ένωσης, τις δυσκολίες εφαρμογής των αποφάσεων, τις διαδικασίες μάθησης που προκαλεί ο συντονισμός και ούτω καθεξής. Επίσης, απέραντη είναι η φιλολογία που αναπτύχθηκε για το φαινόμενο της σύγκλισης (ή απόκλισης) πολιτικών. Ορισμένες έρευνες εξετάζουν την «απόσταση» των συγκρινόμενων εθνικών πολιτικών από ένα «μοντέλο», άλλες την «ταχύτητα» της σύγκλισης («beta-σύγκλι-

31. A. Moravscik, *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, Λονδίνο 1998. Την κριτική των πρώτων «-ισμών» του νεολειτουργισμού και διακυβερνητισμού συνοψίζει ο B. Rosamond, *Theories of European Integration*, ό.π., σ. 105 κ.ε. Το έργο εκδόθηκε πρόσφατα στα ελληνικά (πρόλ. Επ. Μαριάς, μτφρ. Α. Θεοδωρακάκου) ως *Θεωρίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006.

ση»), άλλες τις αλλαγές στην απόσταση που χωρίζει χώρες [catch up] κ.λπ.[32] Συναφώς, διερευνώνται οι παράγοντες που επηρεάζουν τη σύγκλιση των πολιτικών στις διάφορες περιοχές πολιτικής. Υποστηρίχθηκε, για παράδειγμα, ότι ο διεθνής ανταγωνισμός ήταν ένας σημαντικός παράγοντας που επηρέασε τη σύγκλιση των *γεωργικών* πολιτικών. Ο ανταγωνισμός για την προσέλκυση κεφαλαίων και το εμπόριο ευνόησαν την πολιτική ελευθέρωσης των αγορών. Συχνά, η μη σύγκλιση σε ορισμένες περιοχές πολιτικής αποδίδεται στα «φίλτρα» των εσωτερικών συσχετισμών.[33] Στις περιοχές πολιτικής που αναλύονται περιλαμβάνονται, ανάμεσα σε άλλες, η φορολογία, η πολιτική προστασίας περιβάλλοντος και η κοινωνική πολιτική όπου και βρίσκεται από καιρό σε εξέλιξη η συζήτηση για την τύχη των διαφορετικών κοινωνικών μοντέλων στην Ευρώπη.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

α. Ο εμπειρικός προσανατολισμός

Η έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, είτε είχε ως αντικείμενο το όλον είτε εξέταζε επιμέρους διεργασίες, επηρεάσθηκε γενικά από τις αντιλήψεις για την εμπειρική έρευνα που εμφανίσθηκαν στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Εντούτοις σε διάφορες χώρες για μεγάλο χρονικό διάστημα επέζησαν οι *θεσμικές-περιγραφικές* αναλύσεις που ήταν βαθιά επηρεασμένες από τη νομική επιστήμη και έναν υπόρρητο νορματιβισμό. Αυτό σημαίνει ότι ανέλυαν τα χαρακτηριστικά θεσμών, όπως η κυβέρνηση, η βουλή κ.λπ., κατά κανόνα σε στενή συνάφεια με τη νομική τους διάσταση και σε πολλές περιπτώσεις διερευνούσαν τις τάσεις μεταβολής τους. Δεν επιχειρούσαν να διατυπώσουν γενικεύσεις, υποθέσεις, θεωρίες ή μοντέλα με τη σημερινή έννοια. Τέτοιες θεσμικές περιγραφές χαρακτηρίζουν πολλές μελέτες που δημοσιεύθηκαν στην Ελλάδα για την ευρωπαϊκή ενοποίηση ή το ευρωπαϊκό «Σύνταγμα».[34]

32. St. Heichel - J. Pape - Th. Sommerer, «Is there convergence in convergence research? An overview of empirical studies on policy convergence», *Journal of Public Policy*, τόμ. 12, αρ. 5, Οκτώβριος 2005, σ. 817-840.

33. *Στο ίδιο*, σ. 825 και αλλού.

34. Εργασίες του Κ. Στεφάνου είναι αντιπροσωπευτικά δείγματα θεσμικών-περιγραφικών

Η *εμπειρική* πολιτική θεωρία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ακολουθεί συνολικά τις συνήθεις μεθοδολογικές πρακτικές των κοινωνικών επιστημών, αναζητά κάποιες σταθερές σχέσεις ανάμεσα στα φαινόμενα διατυπώνοντας υποθέσεις εργασίας και νόμους και κατασκευάζει μοντέλα (υποδείγματα) για τον ίδιο λόγο. Προσπαθεί να πετύχει τον εκάστοτε στόχο της συγκεντρώνοντας, ταξινομώντας και επιλέγοντας τις αναγκαίες ή χρήσιμες πληροφορίες, προσφεύγοντας στη λογική, χρησιμοποιώντας μαθηματικά και στατιστικές αναλύσεις, κάνοντας πειράματα και ερμηνεύοντας γεγονότα.[35]

Γενικά, ναι μεν έχουμε, όπως εκθέσαμε νωρίτερα, έναν πλουραλισμό των προσεγγίσεων ή θεωριών, αλλά ταυτόχρονα και μια *σύγκλιση τεχνικού μεθοδολογικού χαρακτήρα, μια κοινή κατανόηση βασικών κανόνων έρευνας!*

Ο εμπειρικός προσανατολισμός αποτελεί συστατικό στοιχείο της καλής επιστήμης μαζί με την ανοιχτή στάση απέναντι στα αποτελέσματά του. Αυτό φυσικά δεν ισχύει για «ιδεολόγους», στρατευμένους και αγύρτες. Ακόμη και στο δύσβατο πεδίο των διεθνών σχέσεων αναζητήθηκαν πρότυπα συμπεριφοράς («νόμοι») μέσω της διερεύνησης μετρήσιμων μεγεθών και παρατηρήσιμων αντιδράσεων των εκάστοτε εξεταζόμενων οντοτήτων, π.χ. των κυβερνήσεων ή κρατών.[36] Στην έρευνα του ειδικότερου φαινομένου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και συνεργασίας, οι αρχικές προσεγγίσεις μεγάλης κλίμακας, όπως και οι μεταγενέστερες αναλύσεις επιμέρους πτυχών της ενοποίησης, επηρεάσθηκαν αναμφίβολα από τις αρχές της εμπειρικής έρευνας ανεξάρτητα από τα μεθοδολογικά ελλείμματα που εντοπίσθηκαν κατά καιρούς. Ακόμη και ο κονστρουκτιβισμός υπακούει γενικά τις μεθοδολογικές απαιτήσεις της εμπειρικής ανάλυσης. Πολλές σχετικές έρευνες προτείνουν υποθέσεις και τρόπους ποσοτικής μέτρησης των επιλεγόμενων μεταβλητών ώστε να είναι δυνατός ο εμπειρικός έλεγχός τους.[37]

εκθέσεων. Βλ. ενδεικτικά, Κ. Στεφάνου, *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*, 6η έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα 2002.

35. Από τα προηγούμενα γίνεται φανερή η δική μου θέση στη διένεξη μεταξύ μοντέρνας και μεταμοντέρνας κοινωνικής θεωρίας. Η τελευταία αμφισβητεί, ανάμεσα σε άλλα, τη δυνατότητα αντικειμενικής μελέτης των κοινωνικών φαινομένων και τον εμπειρισμό. Για τη σχετική διένεξη, βλ. Ν. Μουζέλης, «Γέφυρες μεταξύ μοντέρνας και μεταμοντέρνας κοινωνικής θεωρίας», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 24, Νοέμβριος 2004, σ. 143-160.

36. Βλ. σχετικά, R. Jachson - G. Soerensen, *Θεωρία και μεθοδολογία των διεθνών σχέσεων. Η σύγχρονη συζήτηση*, Gutenberg, Αθήνα 2006, σ. 80 κ.ε.

37. Βλ., μεταξύ άλλων, J.T Checkel, «From meta- to substantive theory? Social constructivism and the study of Europe», *European Union Politics*, τόμ. 2, αρ. 2, 2002, σ. 219-226, ιδιαίτερα σ. 222 όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

β. Εμπειρικές υποθέσεις και τυπικά υποδείγματα (μοντέλα)

Αλλά, όπως αναφέρθηκε ήδη, υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι μέσω των οποίων φθάνει κανείς σε εμπειρικά ελέγξιμες προτάσεις ή, απλούστερα, σε προτάσεις (υποθέσεις) που είναι εφαρμόσιμες στον πραγματικό κόσμο. Σήμερα, εκτός από συνεισφορές που ουσιαστικά έχουν ταξινομικό χαρακτήρα ή αποσαφηνίζουν τη «φύση» ενός φαινομένου, ξεχωρίζουμε

– τις ευθέως εμπειρικές αναλύσεις και υποθέσεις [«non formal models»] και
– τις a priori τυπικές-λογικές αναλύσεις [formal και pure formal] που όμως μπορεί να οδηγούν σε εμπειρικά ελέγξιμες υποθέσεις.[38]

Πολλοί ερευνητές ακολουθούν τον συνήθη μεθοδολογικό δρόμο διατύπωσης και εμπειρικού ελέγχου υποθέσεων: αντιμετωπίζοντας κάποια δεδομένα, σκέφτονται και προτείνουν ορισμένες εξηγήσεις με τη μορφή υποθέσεων εργασίας (που υποβαστάζονται από ένα πλέγμα ερμηνειών, αρχικών ή προϋποτιθέμενων συνθηκών) και προχωρούν στον εμπειρικό έλεγχό τους. Οι ευθέως εμπειρικές έρευνες λειτουργούν μάλλον επαγωγικά στη βάση παρατηρήσεων, εφαρμόζουν όμως ολοένα και περισσότερο εκλεπτυσμένες στατιστικές μεθόδους και όχι πλέον τις απλές τεχνικές των μέσων όρων, των συντελεστών μεταβλητότητας και απλών παλινδρομήσεων κ.λπ.

Βέβαια, καμιά υπόθεση που αναδεικνύει τη σημασία μιας ή δύο μεταβλητών δεν προσφέρει μόνη της ικανοποιητική εξήγηση ενός φαινομένου. Πάντως, μέσω του εμπειρικού ελέγχου αποκτούμε μια ιδέα για το τι μετρά περισσότερο ή λιγότερο. Αλλά, έγκυρες εξηγήσεις δεν στηρίζονται σε μια μόνη αιτία. «Μια εξήγηση», γράφει ο Olson, «μπορεί να είναι πέρα για πέρα έγκυρη, εντούτοις να εξηγεί μόνο ένα μέρος (ακόμη και ένα μικρό μέρος) του υπό εξέταση φαινομένου».[39]

Σήμερα είναι ισχυρότερη από άλλοτε η τάση για την κατασκευή τυπικών-λογικών μοντέλων για να απαντήσουμε σε διάφορα ερωτήματα. Συνολικά, η μέθοδος αυτή διαφέρει από όσα σημειώσαμε ως τώρα. Τα τυπικά-λογικά μοντέλα έχουν ως αφετηρία ρητά διατυπωμένες γενναίες παραδοχές [assumptions] που συχνά μας απομακρύνουν από την πραγματικότητα, αποτελούν δηλαδή «αφαιρέσεις» από αυτή, έχουν απαγωγικό χαρακτήρα, αφού τα συμπε-

38. Βλ. R. Morton, *Methods and Models. A Guide to the Empirical Analysis of Formal Models in Political Science*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.

39. M. Olson, *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press, Harvard 1965 [ελλ. μτφρ., Παπαζήσης, Αθήνα 2007]· του ίδιου, «The varieties of Eurosclerosis: The rise and decline of nations since 1982», στο N. Crafts - G. Toniolo (επιμ.), *Economic Growth in Europe since 1945*, Cambridge University Press, Cambridge 1996.

ράσματά τους προκύπτουν από τις παραδοχές αυτές ή απλά εξαρτώνται από αυτές, διατυπώνονται συχνά με μαθηματικά σύμβολα και «λύνονται» επίσης με τη χρήση μαθηματικών, συχνά, αλλά όχι πάντοτε, έχουν ως στόχο να εξηγήσουν εμπειρικά δεδομένα ή να κάνουν προβλέψεις, να είναι δηλαδή εφαρμόσιμα στον πραγματικό κόσμο.[40] Σε πολλές περιπτώσεις όμως δεν επιδιώκουν τον εμπειρικό τους έλεγχο ούτε αναλύουν δεδομένα. Στην καθαρή αυτή μορφή [pure formal models], αποτελούν νοητικά παιγνίδια ή πειράματα και οι κατασκευαστές τους ενδιαφέρονται να μη περιέχουν αντιφάσεις. Και οι δύο κατηγορίες «περιγράφουν» «φανταστικές καταστάσεις» που όμως «φωτίζουν» την πραγματικότητα. Ακόμη και τα καθαρά μοντέλα μπορεί να δίνουν το έναυσμα για εμπειρικές εφαρμογές.[41]

Τυπικό παράδειγμα απαγωγικής σκέψης είναι η *οικονομική θεωρία της πολιτικής* (ή θεωρία της δημόσιας επιλογής). Τα μεθοδολογικά της χαρακτηριστικά συνοψίζονται ως εξής: η θεωρία συνάγει από τα κίνητρα των ατόμων συλλογικά αποτελέσματα (μορφές συλλογικής δράσης). Δέχεται ότι τα άτομα κινούνται «ορθολογικά», δηλαδή καταρχάς, ότι επηρεάζονται από το κόστος και τα οφέλη που αναμένουν όταν αποφασίζουν να δράσουν ή να επιλέξουν ανάμεσα σε εναλλακτικά προσφερόμενες δυνατότητες. Με αφετηρία τις παραδοχές αυτές για την ατομική συμπεριφορά, η θεωρία της δημόσιας επιλογής καταλήγει να διατυπώνει υποθέσεις που εξηγούν εμπειρικά παρατηρήσιμα μακρο-φαινόμενα όπως είναι οι μαζικές επιφυλάξεις έναντι μεταρρυθμίσεων στην Ευρώπη και αλλού (A. Alessina),[42] η «σκλήρυνση» των ευρωπαϊκών οικονομιών, δηλαδή η μη προσαρμογή των δομών τους σε μεταβαλλόμενες συνθήκες λόγω της δράσης πολλαπλασιαζόμενων οργανώσεων συμφερόντων,[43] η ad hoc εμπορική προστασία ή ενίσχυση επιχειρήσεων ή κλάδων ακόμη και στην εσωτερική αγορά της Ε.Ε. (Ch. Rowley), η αυτονόμηση και τα ιδιαίτερα συμφέροντα υπερεθνικών θεσμών όπως η Επιτροπή (θεωρία γραφειοκρατίας του Niskanen και θεωρία εντολέα-εντολοδόχου), ενδεχομένως η ομηρία της ως ρυθμιστικής αρχής ανταγωνισμού από αυτούς που εποπτεύει (G. Stigler) κ.λπ.[44] Το γνωστότερο ίσως μοντέλο είναι του Downs[45]

40. Βλ. ενδεικτικά το έργο του Γ. Τσεμπελή, *Εμφωλευμένα παίγνια*, ό.π., κεφ. 5-7.

41. R. Morton, *Methods and Models*, ό.π., σ. 47.

42. Βλ. A. Alesina - Fr. Giavazzi, *The Future of Europe. Reform or Decline*, The MIT Press, Cambridge 2006.

43. M. Olson, *The Rise and Decline of Nations*, ό.π., σ. 75 κ.ε. στην ελληνική μτφρ.

44. Σε πολλές από τις εφαρμογές αυτές παραπέμπει και ο S. Hix, *The Political System of the European Union*, ό.π.

45. A. Downs, *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, N. Υόρκη 1957.

που μπορεί να εφαρμοσθεί για να εξηγηθεί το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των πολιτών στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τη σύγκλιση των μεγάλων κομμάτων του προς το κέντρο κ.ά.

Στη συνέχεια εξετάζουμε παραδειγματικά μερικές εφαρμογές της δημόσιας επιλογής λόγω της αυξανόμενης σημασίας της στη σύγχρονη έρευνα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Οι βασικές παραδοχές της ρίχνουν, σε σύγκριση με άλλες προσεγγίσεις, διαφορετικό φως σε ευρωπαϊκούς θεσμούς και διαδικασίες.

γ. Παραδείγματα: η «πολιτική αγορά» της Ε.Ε. και η γραφειοκρατία της Επιτροπής

Από τη σκοπιά της δημόσιας επιλογής η Ε.Ε. εμφανίζεται ως μια μεγάλη πολιτική αγορά.[46] Στην αγορά αυτή, όπως και σε κάθε άλλη πολιτική αγορά, συμμετέχουν άτομα (ως ψηφοφόροι), κυβερνήσεις, κρατικές διοικήσεις, ευρωπαϊκοί θεσμοί (Επιτροπή, ΕΚΤ κ.ά.), οργανώσεις συμφερόντων και μη κυβερνητικοί οργανισμοί που συνολικά ασκούν τις κλασικές λειτουργίες της «ζήτησης» και «προσφοράς» πολιτικών και συμπεριφέρονται ορθολογικά. Η πολιτική είναι και εδώ μια διαδικασία ανταλλαγής και η ανταλλαγή «πρέπει να αξίζει τον κόπο». Οι παίκτες συμπεριφέρονται στην ευρωπαϊκή πολιτική αγορά όπως ακριβώς στις εθνικές. Τι σημαίνουν αυτά;

Για τους *ευρωπαίους ψηφοφόρους* σημαίνουν (ανάμεσα σε άλλα) ότι ενδιαφέρονται λιγότερο για τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου απ' όσο για τις εκλογές εθνικών κοινοβουλίων και κυβερνήσεων. Κάπως σχηματικά, τούτο συμβαίνει επειδή πιστεύουν ότι τόσο η ψήφος τους όσο και οι ευρωβουλευτές επηρεάζουν λιγότερο έως ελάχιστα τις πολιτικές αποφάσεις σε σύγκριση με την ψήφο και τον εθνικό βουλευτή τους (που άλλωστε μπορούν και να τιμωρήσουν). Η συνεχής μείωση της συμμετοχής στις ευρωεκλογές δείχνει να επιβεβαιώνει την υπόθεση Downs που συνοψίζεται στην εξίσωση

$$R = P \cdot B - C$$

όπου R είναι η καθαρή τωρινή αξία της συμμετοχής στις εκλογές, P η πιθανότητα της ατομικής ψήφου να είναι αποφασιστικής σημασίας, B η τωρινή αξία για τον ψηφοφόρο της διαφοράς ανάμεσα στη χρησιμότητα των υποψηφίων και C η τωρινή αξία του κόστους συμμετοχής. Τα άτομα θα πάνε να ψηφίσουν μόνον αν η τωρινή αξία της συμμετοχής είναι θετική αλλά αυτό

46. Διαφέρει όμως από τις εθνικές αγορές λόγω των ιδιότυπων σχέσεων ανάμεσα στους θεσμούς της, των αρμοδιοτήτων τους κ.λπ.

θα συμβεί μόνον αν είτε το P (η πιθανότητα της ατομικής ψήφου να είναι αποφασιστικής σημασίας) είτε το B (η τωρινή αξία για τον ψηφοφόρο της διαφοράς ανάμεσα στη χρησιμότητα των υποψηφίων) έχουν υψηλές τιμές. Αλλά, η πιθανότητα της ατομικής ψήφου να είναι αποφασιστικής σημασίας P προσεγγίζει το 1/αριθμό των καταγραμμένων ψηφοφόρων. Συνεπώς για μια Ευρώπη εκατοντάδων εκατομμυρίων ψηφοφόρων η πιθανότητα αυτή είναι εξαιρετικά χαμηλή. Αν προστεθεί τώρα και η τάση σύγκλισης των υποψηφίων προς το «κέντρο» (υπόθεση του διάμεσου ψηφοφόρου) τότε η συμπεριφορά των ευρωπαίων πολιτών να προσέρχονται σε μικρότερο ποσοστό στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου γίνεται απολύτως λογική.

Φυσικά πρόκειται για μια πρώτη εξήγηση της ορθολογικής συμπεριφοράς των ευρωπαίων πολιτών,[47] είναι όμως χαρακτηριστική του είδους της ανάλυσης που εντάσσεται στο πρόγραμμα της δημόσιας επιλογής. Το τελευταίο προφανώς διαφέρει ως προς την τυπική του δόμηση και τις αξιωματικές παραδοχές από τις κανονιστικού τύπου προσεγγίσεις της *πολιτικής φιλοσοφίας* και της συνήθους εξέτασης του λεγομένου «δημοκρατικού ελλείμματος» σε υβριδικές νομικές-πολιτικές αναλύσεις.

Η *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, επίσης, συγκροτεί τον σπουδαιότερο γραφειοκρατικό μηχανισμό της Ε.Ε. Οι δραστηριότητές της δείχνουν να ανταποκρίνονται στις υποθέσεις της δημόσιας επιλογής: κάπως σχηματικά, η Επιτροπή τείνει να ακολουθεί δικούς της σκοπούς, διογκώνοντας το προσωπικό της, αυξάνοντας τον προϋπολογισμό της και επιζητώντας να διευρύνει τις εξουσίες της και τις ευρωπαϊκές πολιτικές.[48] Από την άλλη μεριά όμως, κάθε επίτροπος τείνει να προάγει τα ειδικότερα συμφέροντα της χώρας του και των ισχυρών συμφερόντων εντός αυτής. Υπάρχουν περιορισμοί που οφείλονται στη σχέση εντολέα-εντολοδόχου [principal-agent] την οποία έχει κάθε επίτροπος με την κυβέρνησή του και με ισχυρά συμφέροντα στη χώρα που τον πρότεινε.[49] Επίσης, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα συμφέροντα οργανώνονται

47. Η εξίσωση μπορεί να εμπλουτιοθεί με περαιτέρω μεταβλητές, π.χ. με τη θετική αξία της συμμετοχής, της απόκρισης στο δημοκρατικό καθήκον (D), R = PB · C + D. Βλ. A. Downs, *An Economic Theory of Democracy*, ό.π.· W.H. Riker - P.C. Ordeshook, «A theory of the calculus of voting», *American Political Science Review*, τόμ. 62, αρ. 1, σ. 25-42.

48. Βλ. R. Vaubel, «The public choice analysis of European integration. A survey», *European Journal of Political Economy*, τόμ. 10, αρ. 1, 1994, σ. 227-249. Για μια πιο διαφοροποιημένη ανάλυση στο πλαίσιο πάντοτε της δημόσιας επιλογής, βλ. L. Hooghe, *The European Commission and the Integration of Europe, Images of Governance*, ό.π.

49. Άλλοι περιορισμοί προκύπτουν από τους συσχετισμούς ισχύος, πράγμα που συχνά υποβαθμίζουν οι αναλύσεις δημόσιας επιλογής αν και δεν βρίσκεται εκτός της λογικής τους!

και διεθνικά, η Επιτροπή συνιστά γόνιμο έδαφος για την άσκηση πάσης φύσης πιέσεων από αυτά. Με δεδομένη την ορθολογική συμπεριφορά, εμφανίζεται τότε το ενδεχόμενο να περιέλθει σε ομηρία από συμφέροντα τα οποία προοριζόταν να εποπτεύει, π.χ. σε ζητήματα ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, το φαινόμενο της ομηρίας μεταφέρεται από το εθνικό στο υπερεθνικό επίπεδο.[50] Τα προηγούμενα δεν συμβιβάζονται με παραδοσιακές, συχνά νομικής προέλευσης, περιγραφές της Επιτροπής που την παρουσιάζουν ως εγγυητή του «ευρωπαϊκού συμφέροντος» σε πλήρη αντίθεση με τις κυβερνήσεις.[51]

4. Η ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η τάση της εμπειρικής-αναλυτικής έρευνας να αναζητά κανονικότητες δεν καλύπτει βεβαίως ολόκληρη την ανθρώπινη εμπειρία. Υπάρχουν ζητήματα αξιών ή αρχών που, από τη φύση τους, δεν μπορούν να απαντηθούν μέσω της παρατήρησης και, εν πολλοί, εμπίπτουν στο πεδίο της φιλοσοφίας. Έτσι δεν υπάρχει εμπειρικός τρόπος να απαντήσουμε στο ερώτημα τι είναι δικαιοσύνη ή σε ποια ισορροπία πρέπει να βρίσκεται ως προς άλλες αρχές όπως η ελευθερία. Τέτοιου τύπου ερωτήματα τίθενται και στις ευρωπαϊκές σπουδές. Η οικονομική επιστήμη δεν αφήνει αμφιβολία για τις δικές της αξιακές προτεραιότητες που ευνοούν περισσότερο ή λιγότερο την ελευθερία (των αγορών). Στην πολιτική επιστήμη ξεχωρίζουμε απαντήσεις που οργανώνονται γύρω από την έννοια της δημοκρατίας (και του «δημοκρατικού ελλείμματος») στην Ε.Ε. και του (νεο)ρεπουμπλικανισμού.[52] Εδώ, το κεντρικό ζήτημα είναι αν και πώς η Ε.Ε. θα πρέπει να γίνει πραγματικά υπόλογη στους πολίτες της ή, όπως το διατυπώνει ο Larry Siedentop,

50. Βλ., ανάμεσα σε άλλα, S. Hix, *The Political System of the European Union*, ό.π., κεφ. 6.

51. Βλ. επίσης για το Συμβούλιο, J.C. Martin-Dias, *The European Monetary Union in a Public Choice Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham 2002.

52. B. Brugger, *Republican Theory in Political Thought: Virtuous or Virtual?*, MacMillan, Λονδίνο 1999· R. Bellamy - D. Castiglione, «Democracy, sovereignty and the constitution of the European Union: The republican alternative to liberalism», στο Z. Bankowski - A. Scott (επιμ.), *The European Union and its Order*, Blackwell, Λονδίνο 2000· L. Siedentop, *Democracy in Europe*, Allen Lane/The Penguin Press, Λονδίνο 2000 [ελλ. μτφρ., Θεμέλιο, 2002]. Η κανονιστική σκέψη όμως διαπνέει και εργασίες με σαφέστερα «τεχνοκρατικές» αξιώσεις· Βλ. L. Tsoukalis, *What Kind of Europe?*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2003.

«αν η ευρωπαϊκή ενοποίηση πρέπει [...] να περάσει από μια περισσότερο ή λιγότερο δεσποτική φάση –μια φάση στην οποία, ανεξάρτητα από κάποια δείγματα αντιπροσωπευτικότητας και δημοκρατικού ελέγχου, οι ευρωπαϊκοί κανόνες και οι αποφάσεις θα λαμβάνονται από μια κεντρική γραφειοκρατία. Ο πολιτικός της έλεγχος θα γίνεται (αν γίνεται) από ένα ή δύο από τα ισχυρότερα κράτη».[53]

Το ζήτημα επανήλθε στο κέντρο και της πολιτικής συζήτησης κατά τη διαδικασία εκπόνησης ενός Σχεδίου Συνταγματικής Συνθήκης (2000-2004) που κατέληξε στη Συνθήκη της Λισαβόνας (2007). Φυσικά, οι απαντήσεις διαφέρουν.

Η κανονιστική σκέψη, θέτει ένα θεμελιώδες ζήτημα:

«είτε οι προτεινόμενες ερμηνείες ή υποθέσεις επιδέχονται επαλήθευση, με την πλήρη έννοια μιας επαλήθευσης προσιτής στον καθένα και άρα η επαληθευμένη υπόθεση θα ενσωματωθεί σε μια επιστήμη [...] είτε δεν αποδεικνύονται, οπότε το ερώτημα είναι αν δικαιούμαστε να μιλήσουμε για γνώση».[54]

Η απάντησή μας είναι ότι η κανονιστική σκέψη προσφέρει γνώση που όμως είναι άλλης τάξης, αρκεί να υπακούει στους κανόνες της λογικής. Θέτει ρητά ζητήματα «αρετής» στην καλύτερη παράδοση της αρχαίας φιλοσοφίας.

5. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η παραγωγή (και η μεταφορά από γειτονικές πειθαρχίες) ευρύχωρων «πλαισίων ανάλυσης» («θεωρητικών οπτικών» ή «προσεγγίσεων») και εμπειρικά ελέγξιμων υποθέσεων είναι το κοινό σημείο των σύγχρονων πολιτικών ερευνών γύρω από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στο πλαίσιο του επικρατούντος εμπειρικού-αναλυτικού παραδείγματος. Σε αυτή προστίθενται οι μέθοδοι της ιστορίας, που εξηγεί μεν γεγονότα και τάσεις αλλά δεν έχει ως πρωταρχικό στόχο τη γενίκευση,[55] της νομικής που είναι ένας «χωριστός κόσμος» και της

53. L. Siedentop, *Democracy in Europe*, ό.π., σ. 19 κ.ε.

54. J. Piaget, «Τα δύο κύρια προβλήματα της επιστημολογίας των επιστημών του ανθρώπου», στο Γ. Κουζέλης - Κ. Ψυχοπαΐδης (επιμ.), *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών-κείμενα*, εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 1996, σ. 371-405, ιδιαίτερα σ. 376.

55. Η ιστορική επιστήμη όμως προσφεύγει σε «νομολογικού τύπου υποθέσεις» και, συναφώς δάνεια από τις εμπειρικές επιστήμες όταν επιζητεί να εξηγήσει τα φαινόμενα που διερευ-

πολιτικής φιλοσοφίας με τη χαρακτηριστική της αφετηρία σε αξιακές επιλογές.

Η εμπειρική-αναλυτική έρευνα, όπως εκθέσαμε στα προηγούμενα, περιγράφει και εξηγεί παρατηρούμενα ή συναγόμενα φαινόμενα, υπακούοντας στους κυρίαρχους κανόνες σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους ασκείται το επιστημονικό έργο. Συνεπώς, βασικά στοιχεία των ευρωπαϊκών ερευνών της κατηγορίας αυτής είναι πλέον ο εμπειρικός έλεγχος των αποφάνσεων αλλά και η διατύπωσή τους με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να ελεγχθούν εμπειρικά. Τούτο δεν σημαίνει βεβαίως ότι χρησιμοποιούνται οι ίδιες τεχνικές εμπειρικού ελέγχου ούτε οι ίδιες λογικές στην παραγωγή υποθέσεων.

Αν και κατά διαστήματα η διένεξη σχετικά με τη μέθοδο που πρέπει να χρησιμοποιείται στις εμπειρικές επιστήμες είχε πάρει φονταμενταλιστικές διαστάσεις, σήμερα η επιστημονική έρευνα λύνει τα προβλήματα μάλλον αδογμάτιστα. Έχουν διαμορφωθεί διαφορετικές πρακτικές που όμως, επαναλαμβάνω, εντάσσονται στο πρόγραμμα της εμπειρικής επιστήμης. Αυτό φυσικά ισχύει και στην έρευνα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Οι *κανονιστικές προσεγγίσεις* που περιγράφουν το παρόν για να απαιτήσουν το καλύτερο συνιστούν ξεχωριστό μέρος της ακαδημαϊκής και πολιτικής συζήτησης για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση· διαφέρουν κατά κύριο λόγο ως προς τους στόχους από τις εμπειρικά-αναλυτικά προσανατολισμένες έρευνες. Ανήκουν στην περιοχή της πολιτικής ή κοινωνικής και οικονομικής φιλοσοφίας και θα απαιτούσαν ένα ιδιαίτερο κείμενο. Εδώ περιορισθήκαμε στις απολύτως αναγκαίες αναφορές.

Η έρευνα του ευρωπαϊκού φαινομένου άλλαξε με την πάροδο του χρόνου, αφού, όπως η επιστήμη γενικά, είναι ένας *μηχανισμός συσσώρευσης γνώσης* (M. Shermer), που τροποποιεί, απορρίπτει, συμπληρώνει και εμπλουτίζει προηγούμενες γνώσεις. Σχολιάζοντας τη δική του συνεισφορά στη φυσική και κοσμολογία, ο A. Einstein περιέγραψε αυτόν τον προοδευτικό χαρακτήρα της επιστήμης ως εξής:

«Το να δημιουργείς μια καινούργια θεωρία δεν είναι σαν να γκρεμίζεις έναν παλιό στάβλο και να χτίζεις στη θέση του έναν ουρανοξύστη. Είναι μάλλον σαν να σκαρφαλώνεις σε ένα βουνό και να αποκτάς καινούρια και ευρύτερη θέα, να ανακαλύπτεις απρόσμενες σχέσεις μεταξύ του σημείου απ' όπου ξεκίνησες και του ποικιλόμορφου περιβάλλοντός του. Αλλά το

νά. Βλ. σχετικά Π. Καζάκος, *Εξηγώντας την κοινωνία: Μια εισαγωγή σε μεθόδους και τεχνικές*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2006, σ. 205-220.

σημείο εκκίνησης εξακολουθεί να υπάρχει και να είναι ορατό, αν και φαίνεται μικρότερο και αποτελεί ένα ελάχιστο μέρος της ευρύτερης εποπτείας που αποκτούμε ξεπερνώντας τα εμπόδια στον περιπετειώδη δρόμο μας προς τα πάνω».[56]

56. Αναφέρεται στο M. Shermer, *Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν σε παράξενα πράγματα; Ψευδοεπιστήμη, προλήψεις και άλλες πλάνες του καιρού μας*, μτφρ. Μ. Παναγιωτάκης, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2004, σ. 49.